

GİRİŞ

Müxtəlif ölkələrin iqtisadiyyatlarının qarşılıqlı artımı, makro və mikro səviyyələrdə integrasiya proseslərinin transformasiyası və inkişafı, inkişaf etmiş ölkələrin qapalı tipli təsərrüfatlarından xarici aləmə istiqamətlənmiş açıq tipli iqtisadiyyata intensiv şəkildə keçilməsi müasir dövrün ən vacib cəhətlərindəndir. Bütün bunlar dünya təsərrüfatının və hər bir ölkənin ayrı-ayrılıqda dünya iqtisadiyyatında vahid tam kimi iqtisadi qanunauyğunluğu ilə şərtlənir. Müasir mərhələdə keçmiş sovet respublikaları da iqtisadiyyatın açıq tipli yolunu seçmişlər. Sovet ittifaqı dağıldıqdan sonra respubliklara tərəfindən vahid iqtisadi ərazinin itirilməsi, iqtisadi əlaqələrin dezintegrasiyası, iqtisadiyyatın yenidən qurulması, etnik və regional münaqişələr – bütün bunlar milli respublikalarda dünya təsərrüfatına integrasiya məqsədi ilə, makro və mikro səviyyələrdə keçmiş sovet respublikaları ilə əməkdaşlıqdan kənara çıxaraq beynəlxalq əməkdaşlığın inkişafının sürətləndirilməsi üçün obyektiv zərurət yaradır.

Təbiidir ki, müstəqil respublikalar belə bir vəziyyətdə təkbəşinə dünya bazarına transfer etmək, qarşılarına çıxan problemləri həll etmək iqtidarına malik deyildilər. Gənc dövlətlər üçün beynəlxalq təşkilatların və dünya birliyinin köməyi olmadan dünya təsərrüfatına integrasiya etmək məqsədi ilə iqtisadiyyatın strukturunun yenidən qurulmasını təşkil etmək qeyri-mümkündür.

Bu baxımdan Azərbaycan da istisna təşkil etmir və bu da siyasi müstəqillik əldə edildiyi andan Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatına integrasiya yollarının tədqiq və təhlil edilməsi zərurətini yaradırdı.

Təqdim etdiyim referat işimdə Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatına integrasiyasının xüsusiyyətlərini, keçid və fəal iqtisadi islahatların aparıldığı dövrdə ortaya çıxan çətinliklərin aradan qaldırılmasının potensial imkanlarını əks etdirməyə çalışmışam.

Müstəqillik əldə etməklə, xarici iqtisadi oriyentasiyaların güclənməsi ilə, geniş dünya təsərrüfatında Azərbaycanın qarşısında iqtisadiyyatda və ölkənin strategiyasında çoxlu sayda problemlərin həll edilməsi üçün geniş imkanlar açıldı və bununla da dünya iqtisadiyyatına integrasiyanın ilk əsasları qoyuldu.

Həmin dövrdə Azərbaycanın qarşısında onun uzun müddətli maraqlarına cavab verən, iqtisadiyyatına uyğun gələn dünya təsərrüfatına integrasiya modellərinin seçilməsi məsələsi dururdu.

§1. SOVET İTTİFAQI DAĞILDIQDAN SONRA AZƏRBAYCANIN İQTİSADI VƏZİYYƏTİ

XX əsrin sonunu xarakterizə edən başlıca tarixi hadisə Mərkəzi və Şərqi Avropada yeni müstəqil dövlətlərin yaranması və onların inzibati-amirlik sistemindən bazar iqtisadiyyatına keçməsi prosesi hesab edilir.

12 noyabr 1995-ci ildə ümumxalq referendumu yolu ilə müstəqil Azərbaycanın yeni konstitusiyası qəbul edildi. Dövlətimizin yeni konstitusiyasında xalqın rifahının yüksəldilməsinə yönəldilmiş, müxtəlif mülkiyyət formaları əsasında qanunvericilik qaydasında iqtisadiyyatın inkişafı təmin edilir, bazar münasibətləri əsasında azad sahibkarlığa təminat verilir, iqtisadi münasibətlərdə inhisara və qeyri-vicdani rəqabətə yol verilmir.

Azərbaycan Respublikası ən iri beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq üzrə həlledici addımlar ataraq, dünya siyasi arenasıda fəal iştirak edir. Azərbaycan Birləşmiş Millətlər Təşkilatının, Beynəlxalq Əmək Təşkilatının, Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının, YUNESKO, ASOXX (Asiya və Sakit Okean ölkələri üzrə BMT-nin xüsusi komissiyası), Beynəlxalq Valyuta Fondu, Ümumdünya Bankı, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı və digər beynəlxalq maliyyə və iqtisadi təşkilatların üzvüdür.

24 sentyabr 1993-cü ildə Azərbaycan Respublikası postsovet məkanında yeni müstəqil dövlətlər tərəfindən təşkil edilmiş MDB-yə daxil oldu.

Məlum olduğu kimi SSRİ-nin dağılmasını müşayət edən destruktiv proseslər keçmiş İttifaqın bütün respublikalarında dərin iqtisadi və sosial böhrana gətirib çıxardı.

Milli maraqlara cavab verməyən və əsasən keçmiş İttifaqın digər regionlarının tələbatına cavab verən 10 illər boyunca “ümumittifaq əmək bölgüsü” prinsipi üzrə formalaşan mövcud istehsal strukturu iqtisadiyyata son dərəcə mənfi təsir göstərirdi.

Göstərilən səbəblər gənc Azərbaycan Respublikası üçün tarixi reallığa çevrilərək avtonomiya rejimində fəaliyyət göstərmək üçün hazır olmayan iqtisadiyyatımıza çox güclü təsir göstərmişdir.

Bazar iqtisadiyyatına keçid dövrünün problemləri hərbi təcavüz və respublika ərazisinin 20%-dən çoxunun işğal edilməsi ucbatından daha da çətinləşirdi. Aqrar sənaye potensialına və sosial sferaya dəymiş ziyan 15mlrd. ABŞ dolları həcmində qiymətləndirilir. İqtisadi vəziyyətin son dərəcə kəskinləşməsinə səbəb olan amillərdən biri də sayı 1 mln. Yaxın olan və ya respublika əhalisinin 15%-i təşkil edən məcburi köçkünlərin yerləşdirilməsi üçün hər il böyük həcmdə maddi və maliyyə resurslarının ayrılması zərurəti idi.

Hərbi təcavüz nəticəsində 730 yaşayış məntəqəsi, 72 min hektar əkin sahəsi, 34 min hektar üzümlük, 309 mindən çox iri və xırda buynuzlu malqara, 173 sənaye müəssisəsi, 9500-dən çox sosial obyektlər (məktəblər, xəstəxanalar, ticarət və xidmət obyektləri, muzeylər, teatrlar vəs.), 9 min kv. metrədən çox yaşayış evi sahələri, yollar, kommunikasiyalar və s. ələ keçirilmiş, talan və məhv edilmişdir.

Ekologiyaya hədsiz ziyan dəymişdir. Birbaşa dəymiş ziyanın həcmi demək olar ki, 15 mlrd. dollar təşkil etmişdir.¹

Yuxarıda göstərilən səbəblər ucbatından respublikada sənaye və aqrar sektorlarda istehsalın tənəzzülünün qarşısını almaq, istehlak bazarını gündəlik tələbat malları ilə, xüsusilə əhalinin ərzaq resursları ilə ahəngdar təchizatını təmin etmək, idxal-ixrac əməliyyatlarında müsbət saldoya nail olmaq, pul dövriyyəsini normallaşdırmaq, milli valyutanın kursunu sabitləşdirmək, əhalinin həyat səviyyəsini yaxşılaşdırmaq nəşib olmadı.

1990-1994-cü illər ərzində ümumi daxili məhsulun həcmi demək olar ki, 55 %, sənaye istehsalının həcmi 52 % , kənd təsərrüfatı məhsulları 44 % azalmışdır.

1994-cü ildə Azərbaycanın xarici ticarət dövriyyəsi 1415mln. dollara çataraq, 1993-cü il səviyyəsindən 4 % çox oldu. Həmin illərdə ixracın strukturunda neft məhsulları və pambıq lifləri 57 %, ərzaq və xalq istehlakı malları 24 %, maşınqayırma, kimya, neftkimya, metallurgiya sənayesi məhsulları 19 % təşkil edirdi. İdxalın srtukturunda isə ərzaq vəxalq istehlakı malları 37 %, xammal və maddi-texniki təyinatlı məhsullar 63 %, o cümlədən qaz 25 % təşkil edirdi.

Milli valyuta olan manat dövriyyəyə buraxılan andan (1992-1995-ci illər) o, ABŞ dollarına nisbətdə öz dəyərinin 90 %-ni itirmişdir. Respublikada orta illik əmək haqqı 9-10 dollar təşkil etdiyi halda, ərzaq və ilk növbədə zəruri olan malların qiyməti yüksələrək, dünya qiymətləri səviyyəsinə çatmışdı. Bununla belə MDB ölkələri arasında ən aşağı göstərici idi. Ümumtəhsil və əhaliyə tibbi xidmətlərin də səviyyəsi aşağı düşmüşdür.

Dərin iqtisadi böhrandan çıxış yolu iqtisadi islahatların sürətlənməsi, dünya təsərrüfatı proseslərində Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatına geniş miqyaslı inteqrasiyası idi.

Azərbaycan Respublikasının hökuməti beynəlxalq iqtisadi və maliyyə Yenidənqurma və İnkişaf Bankının iştirakı ilə pul-kredit dövriyyəsi, qiymət və vergi siyasəti, xarici iqtisadi fəaliyyətlərin geniş liberallaşması, çoxukladlı iqtisadiyyatın inkişafı üçün şərait yaradan müəssisələrin dövlətsizləşdirilməsi və özəlləşdirilməsi sferalarını əhatə edən konkret iqtisadi siyasət strategiyasını işləyib hazırladı.

Bütün bunlar makroiqtisadi stabilləşməni təmin etməyə imkan verir və iqtisadi islahatların dərinləşməsi üçün lazımi şərait yaradırdı.

¹ “Müstəqil Azərbaycan”, 2001, Azərbaycan statistik göstəriciləri